

Cổng Làng Đá Ong Độc Nhất

--- Nguyễn Văn Phúc ---

Các cụ cao tuổi trong làng đều thừa nhận rằng, khắp cả đồng bằng Bắc Bộ đến nay chỉ còn riêng mỗi thôn Chi Quan, thuộc thị trấn Liên Quan, huyện Thạch Thất (Hà Tây) còn giữ lại được cái cổng làng vô cùng độc đáo xây bằng đá ong, cũng là một loại vật liệu hiếm và độc đáo.

Có thể coi đặc trưng của vùng đất cổ Sơn Tây nơi "xứ Đoài mây trắng" là những thềm đá ong trải rộng. Từ nghìn năm trước, cư dân vùng đất cổ ở phía tây đô thành Hà Nội đã biết sử dụng đá ong như một vật liệu truyền thống để xây cất nên những công trình dân sinh như nhà cửa, tường thành, giếng nước và các di tích văn hóa như đình, chùa, miếu, từ đường... Đá ong đã được dùng để kiến thiết nhiều thứ, tạo nên cơ sở hạ tầng vững chắc của các làng quê. Trong đó, đá ong cũng được dùng để xây dựng các cổng làng. Nói như vậy cũng có nghĩa là, trong lịch sử hình thành và phát triển của vùng đất cổ Sơn Tây, nhiều cổng làng đá ong đã mọc lên. Nhưng trải theo dòng chảy của thời gian, cư dân của nhiều địa phương đã không giữ lại được những cái cổng làng mà các tiền bối dày công xây dựng. Bởi vậy, ngoại trừ cổng làng Chi Quan còn hiện hữu cho đến nay, thì tất cả số cổng làng bằng đá ong có ở vùng Sơn Tây đã bị phá hoặc mòn đổ trong mưa gió.

Không người dân Chi Quan nào biết chính xác cổng làng của họ có từ bao giờ. Ngay đến các cụ cao tuổi cũng chỉ nói: "Chúng tôi lớn lên đã thấy nó rồi. Hồi còn nhỏ, ngày nào cũng ra đó chơi bi, chơi đáo, nhưng không hiểu rõ đời nào đã kiến thiết nó. Những năm tháng rời làng tham gia trận mạc, cứ hễ nhớ về quê hương là lại gọi lên hình ảnh cái cổng làng Chi Quan này.." Ông Đặng Đình Liu năm nay 71 tuổi, là một trong ba chủ hộ còn giữ được ngôi nhà cổ, có chút hiểu biết về cổng làng mình, kể lại: Nét độc đáo của cổng làng Chi Quan so với hàng trăm cổng làng cổ khác còn đương tồn tại trong vùng châu thổ sông Hồng thể hiện ở chỗ: chỉ xây từ một loại vật liệu hiếm có ở địa phương khác, đó là đá ong.

Cả vùng đất cổ Sơn Tây bao gồm các huyện Thạch Thất, Quốc Oai, Ba Vì, Chương Mỹ... đang chứa đựng trong lòng một thềm đá ong rộng lớn chảy dọc đôi bờ dòng sông Tích. Đá ong Sơn Tây có nhiều loại, mỗi loại chỉ tìm thấy ở một địa phương. Riêng loại để xây cổng làng Chi Quan là loại đá đỏ hiện rất quý hiếm, được khai thác ở xã Kim Quan bên cạnh. Loại đá này có màu đỏ tươi, càng

phơi cùng sương gió càng trở nên rắn chắc như đá núi...

Thị trấn Liên Quan (trước đây là xã Liên Quan) gồm có bốn thôn: Đụn Dương, Hà Tân, Chi Quan, Phú Thứ, nhưng chỉ riêng thôn Chi Quan xây được cổng làng. Theo ông Đặng Đình Biên, trưởng thôn Chi Quan thì cách đây khoảng 45 năm, Chi Quan không chỉ có một mà là hai cổng làng bằng đá ong. Cổng làng thứ hai này được gọi là cổng hậu, mở ra cánh đồng chiêm trũng, nhỏ hơn nhưng đã bị đổ vì xuống cấp. Cổng lớn may mắn còn đến bây giờ cũng đang có nguy cơ "lão hóa". Ông Liu kể lại, năm 1947, quân Pháp đóng chốt ở ngoài khu thị trấn bây giờ đã cho xe tăng đi thử qua cổng, nhưng không lọt. Bởi vậy, phần rìa chân cổng bị húc vỡ đã qua mấy chục năm rồi không ai vá sửa. Gần đây đã có nhiều nhà nghiên cứu khoa học của Viện sử học Hà Nội về tìm hiểu di tích này, đặc biệt dân làng Chi Quan đã có kế hoạch trùng tu, bảo tồn cổng làng cổ nhưng vẫn còn đang phân vân nên phục chế, bảo lưu thể trạng cũ, chống sự tiếp tục xuống cấp hay phải sử dụng vật liệu mới như vôi, xi-măng, gạch... để thay thế, tân trang. Rất mong các nhà khoa học tham gia ủng hộ và các cơ quan hữu trách có chủ trương, kế hoạch đầu tư bảo tồn di sản đá ong, không chỉ riêng cổng làng, mà cả quần thể làng mạc cổ Chi Quan.